

UCHWAŁA

Dnia 6 czerwca 2014 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Bogumiła Ustjanicz (przewodniczący)

SSN Krzysztof Pietrzykowski

SSN Krzysztof Strzelczyk (sprawozdawca)

Protokolant Katarzyna Bartczak

w sprawie z wniosku wierzyciela D. Bank AG w F.
o ogłoszenie upadłości dłużnika B. sp. z o.o. w W.,
po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym
w dniu 6 czerwca 2014 r.
zagadnienia prawnego
przedstawionego przez Sąd Okręgowy w W.
postanowieniem z dnia 14 stycznia 2014 r.,

"Czy wierzycielem uprawnionym do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości wymienionym w art. 20 ust. 1 prawa upadłościowego i naprawczego jest również wierzyciel rzeczowy, który nie posiada względem dłużnika żadnego roszczenia osobistego, a jedynie dysponuje ograniczonym prawem rzeczowym (hipoteką) na nieruchomości stanowiącej własność tego ostatniego?"

podjął uchwałę:

Wierzyciel hipoteczny niebędący wierzycielem osobistym dłużnika jest uprawniony do zgłoszenia wniosku o ogłoszenie jego upadłości (art. 20 ust. 1 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. - Prawo upadłościowe i naprawcze, jedn. tekst: Dz.U. z 2012 r., poz. 1112, ze zm.).

UZASADNIENIE

Zagadnienie prawne przedstawione przez Sąd Okręgowy w W. powstało w postępowaniu w przedmiocie ogłoszenia upadłości przy rozpoznaniu zażalenia dłużnika B. spółka z o.o. na postanowienie Sądu Rejonowego uwzględniające wniosek wierzyciela hipotecznego niebędącego wierzycielem osobistym o ogłoszenie upadłości tego dłużnika obejmującą likwidację jego majątku. Sąd Rejonowy ustalił, że dłużnik jest niewypłacalny w rozumieniu art. 11 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r.- Prawo upadłościowe i naprawcze (jedn. tekst: Dz.U. z 2012 r., poz. 1112 ze zm. – dalej jako p.u.n.) i jest dłużnikiem rzeczowym wobec wierzyciela D. Bank w zakresie 75.422.499,77 euro. Zdaniem Sądu Rejonowego wierzyciel rzeczowy jest uprawniony do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości. W zażaleniu na to postanowienie dłużnik zarzucił naruszenie art. 20 ust. 1 i art. 189 p.u.n. przez błędne przyjęcie, że podmiotem uprawnionym do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości jest wierzyciel hipoteczny, któremu nie przysługuje względem dłużnika żadne roszczenie osobiste, podczas gdy w świetle art. 65 ust. 1 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (jedn. tekst: Dz. U. z 2013 r., poz. 707 ze zm. – dalej jako u.k.w.h.) w ramach stosunku hipoteki wierzyciel uzyskuje wyłącznie prawo do zaspokojenia się (prowadzenia egzekucji) z przedmiotu hipoteki, a z kolei dłużnik ma jedynie obowiązek znoszenia takiej egzekucji i nie jest zobowiązany do spełnienia świadczenia pieniężnego. Skarżący zarzucił również, że stanowisko zajęte przez Sąd pierwszej instancji jest sprzeczne z art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. a p.u.n., w którym przewidziano, że postępowanie upadłościowe ma służyć wspólnemu dochodzeniu roszczeń przez wierzycieli od niewypłacalnego dłużnika, tymczasem wierzycielowi hipotecznemu niebędącemu wierzycielem osobistym nie przysługuje roszczenie w rozumieniu tego przepisu.

Sąd Okręgowy przedstawiając do rozstrzygnięcia przedmiotowe zagadnienie prawne wskazał na różne możliwości rozstrzygnięcia kwestii legitymacji czynnej wierzyciela hipotecznego, któremu nie przysługuje wierzytelność osobista wobec dłużnika hipotecznego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przedstawione zagadnienie prawne nie było dotychczas rozpatrywane przez Sąd Najwyższy. W piśmiennictwie na tle obowiązującej ustawy- Prawo upadłościowe i naprawcze przeważa pogląd, że wniosek o ogłoszenie upadłości może złożyć każdy z wierzycieli dłużnika niezależnie od tego, czy wierzytelność ma charakter pieniężny, czy niepieniężny oraz bez względu na to, czy wniosek składa wierzyciel osobisty, czy tylko wierzyciel hipoteczny. Pod rządami rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo upadłościowe (Dz. U. Nr 93, poz. 834 ze zm.) dominowało odmienne stanowisko, że nie może żądać upadłości wierzyciel, gdy dłużnik nie odpowiada osobiście, lecz tylko pewnymi przedmiotami. Podkreślano w jego uzasadnieniu, że wierzyciel hipoteczny może żądać zaspokojenia wyłącznie z oznaczonego przedmiotu, a nie z całego majątku. W tym przypadku wierzyciel nie jest bowiem narażony na szkodę wskutek tego, że nie ogłasza się upadłości, gdyż jego prawo do zaspokojenia z pewnego przedmiotu nie zostaje naruszone wskutek prowadzenia egzekucji przez innych wierzycieli z tego samego przedmiotu, a z innego majątku nie może być zaspokojony, co zachodzi także wtedy, gdy wierzytelność przysługująca od innej osoby jest hipotecznie zabezpieczona na majątku dłużnika. W takiej sytuacji po stronie wierzyciela brak jest interesu prawnego w ogłoszeniu upadłości, ponieważ obejmuje ona cały majątek dłużnika, a zaspokojenie wierzyciela ma się odbyć tylko z części tego majątku.

Uzasadniona przez Sąd Okręgowy istotna wątpliwość w zakresie wykładni art. 20 ust. 1 p.u.n. w odniesieniu do zakresu użytego w tym przepisie określenia "wierzyciel" wymaga uwzględnienia wszystkich metod wykładni. W tych ramach nie można jednak pominąć dyrektyw preferencji, spośród których na czoło wysuwa się powszechnie akceptowana w orzecznictwie i w piśmiennictwie zasada pierwszeństwa wykładni językowej i subsydiarności wykładni systemowej i funkcjonalnej. Zasada pierwszeństwa wykładni językowej, choć nie ustala absolutnego porządku preferencji, to jednak dopuszcza odstępstwa od wyniku jej zastosowania tylko wówczas, gdy wynik ten prowadzi albo do absurdu, albo do rażąco niesprawiedliwych lub irracjonalnych konsekwencji (zob. uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 1 marca 2007 r., III CZP 94/06, OSNC 2007/7-8/95).

W myśl art. 20 ust. 1 p.u.n. wniosek o ogłoszenie upadłości może zgłosić dłużnik lub – *verba legis* – każdy z jego wierzycieli. W treści tego przepisu nie przewidziano żadnych ograniczeń co do kręgu wierzycieli, którzy są uprawnieni do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości. Już na tej podstawie można wobec tego uznać, że uprawnienie to przysługuje każdemu wierzycielowi, tym bardziej takiemu wierzycielowi, który będzie mógł uczestniczyć w postępowaniu upadłościowym a zatem także wierzycielowi hipotecznemu, który nie jest wierzycielem osobistym dłużnika (*argument lege non distinguente*). Uprawnienie wierzyciela hipotecznego niebędącego wierzycielem osobistym wynika z treści art. 236 ust. 2 i 3 p.u.n. Podzielić bowiem należy stanowisko jakie zajął Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 23 października 2007 r. (sygn. akt III CZP 91/07, OSNC 2008/11/124), że wierzytelność zabezpieczona hipoteką jest w postępowaniu upadłościowym uwzględniana na liście z urzędu także wtedy, gdy wierzyciel nie jest wierzycielem osobistym upadłego.

Trzeba ponadto podkreślić, że w przepisach zawartych w różnych aktach prawnych osoba, na której rzecz została ustanowiona hipoteka, jest konsekwentnie określana przez prawodawcę mianem wierzyciela hipotecznego (por. np. art. 68 ust. 3, art. 72–75, art. 77, art. 87–89, art. 101 u.k.w.h., art. 982 § 3 k.p.c., art. 16, art. 20 i art. 83 § 2 kodeksu morskiego), co dotyczy także sytuacji, gdy nie jest ona równocześnie wierzycielem osobistym (zob. np. art. 78 ust. 1 u.k.w.h. i art. 777 § 1 pkt 6 k.p.c.). Ta konwencja terminologiczna jest również przestrzegana na gruncie ustawy prawo upadłościowe i naprawcze. W art. 189 tej ustawy przewidziano bowiem, że wierzycielem w jej rozumieniu jest każdy uprawniony do zaspokojenia z masy upadłości, choćby wierzytelność nie wymagała zgłoszenia. Do tej grupy zalicza się także wierzyciel hipoteczny niebędący wierzycielem osobistym, który w postępowaniu upadłościowym uzyskuje prawo do zaspokojenia z sumy uzyskanej z likwidacji przedmiotu obciążonego hipoteką (art. 336 w zw. z art. 340 ust. 1 i art. 345 p.u.n.). Z kolei art. 236 ust. 3 p.u.n. wprost odnosi się do sytuacji, gdy w postępowaniu upadłościowym poszukuje zaspokojenia – nazywana wierzycielem – osoba, której należność zabezpiecza hipoteka, a upadły nie jest jej dłużnikiem osobistym. Podobnie w art. 264 ust. 4, 354 ust. 1 wyraźnie odróżnia się grupę wierzycieli, wobec których upadły nie jest dłużnikiem osobistym oraz

wierzycieli osobistych upadłego dłużnika. Wskazane przykłady rozwiązań ustawowych pozwalają przyjąć, że przypadki ograniczenia zakresu pojęcia wierzyciel do wierzycieli osobistych mają ustawową podstawę. Także w orzecznictwie pod użytym w ustawie ogólnym pojęciem „wierzyciel” rozumie się również osoby, którym względem dłużnika przysługuje wyłącznie prawo rzeczowe w postaci hipoteki (zob. uzasadnienie wymienionej uchwały Sądu Najwyższego z dnia 23 października 2007 r.).

Kwestia istnienia uprawnienia do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości nie powinna być natomiast łączona ze specyfiką odpowiedzialności, jaką ponosi osoba niebędąca dłużnikiem osobistym względem wierzyciela hipotecznego. Szeroko reprezentowany jest pogląd, że obowiązek takiej osoby sprawdza się do biernego znoszenia (ścierpienia) egzekucji cudzego długu, która kierowana jest do obciążonego składnika majątku. Według innej koncepcji osoba znajdująca się w tej sytuacji jest zobowiązana do czynnego spełnienia świadczenia, a jedynie jej odpowiedzialność podlega ograniczeniu do obciążonego składnika majątku. Pozostawiając rozstrzygnięcie tego zagadnienia na płaszczyźnie materialnoprawnej, należy wziąć pod uwagę, że w świetle norm regulujących zasady dochodzenia roszczeń obowiązek obciążający dłużnika hipotecznego niebędącego dłużnikiem osobistym może zostać przymusowo zrealizowany wyłącznie przy założeniu, że polega on na czynnym spełnieniu świadczenia. W prawie procesowym cywilnym nie przewidziano bowiem trybu postępowania umożliwiającego wykonanie obowiązku, którego treścią byłoby znoszenie (ścierpienie) egzekucji, w szczególności nie można przyjąć, by nadawało się do tego postępowanie uregulowane w art. 1051 § 1 k.p.c. dotyczące zaniechania pewnej czynności lub nie przeszkadzania czynności wierzyciela. Tego rodzaju obowiązek musi wobec tego podlegać wykonaniu w drodze egzekucji świadczeń pieniężnych (art. 844 i n. k.p.c.), co oznacza, że osoba, której przysługuje hipoteka, powinna dysponować tytułem egzekucyjnym stwierdzającym obowiązek zapłaty określonej sumy pieniężnej, z zastrzeżeniem ograniczenia odpowiedzialności do przedmiotu obciążonego hipoteką (por. art. 319 i art. 837 k.p.c.). Takie stanowisko jest również konsekwentnie prezentowane w orzecznictwie. Przykładowo w wyroku z dnia 6 marca 1997 r., (I CKU 78/96, niepubl.), Sąd Najwyższy uznał, że nie ma

przeszkód do tego, by wierzytelność hipoteczna została zasądzona od dłużnika hipotecznego niebędącego dłużnikiem osobistym w orzeczeniu (nakazie zapłaty), stanowiącym tytuł egzekucyjny, umożliwiającą wierzycielowi hipotecznemu zaspokojenie się z nieruchomości według przepisów o sądowym postępowaniu egzekucyjnym.

Uwagi te świadczą, że nie ma żadnych podstaw, aby osobie, na której rzecz została ustanowiona hipoteka, odmawiać statusu wierzyciela w znaczeniu, w jakim tym pojęciem posługują się przepisy regulujące zasady dochodzenia roszczeń. Takim przepisem jest również art. 20 ust. 1 p.u.n., który określa krąg podmiotów uprawnionych do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości. Prawdliwość tego wniosku pośrednio potwierdzają regulacje z zakresu prawa upadłościowego, w których uprawnienie osoby niebędącej wierzycielem osobistym do zaspokojenia się przedmiotu obciążonego hipoteką jest łączone z pojęciem wierzytelności. Przykładowo, zgodnie z art. 236 ust. 3 p.u.n. prawa wynikające z tego tytułu powinny zostać umieszczone na liście – *verba legis* – wierzytelności. Również w myśl art. 345 ust. 1 i 2 p.u.n. z sumy uzyskanej z likwidacji przedmiotu obciążonego hipoteką zaspokojeniu podlegają wierzytelności zabezpieczone w ten sposób, przy czym na gruncie tego przepisu prawodawca wyraźnie rozróżnia uprawnienie w postaci wierzytelności hipotecznej od innych praw rzeczowych oraz praw i roszczeń osobistych obciążających masę upadłości, które, jeśli nie zostały ujawnione przez wpis w księdze wieczystej, powinny zostać zgłoszone sędziemu - komisarzowi (art. 51 ust. 1 pkt 5 p.u.n.), i wygasają wskutek sprzedaży obciążonego przedmiotu (por. art. 313 ust. 2 p.u.n.). Tego rodzaju prawa i roszczenia ze względu na swój charakter nie są uwzględniane na liście wierzytelności. Poza tym także przepisy regulujące postępowanie egzekucyjne wskazują, że uprawnienie wierzyciela, które stanowi korelat obowiązku obciążającego dłużnika rzeczowego, powinno być traktowane jako wierzytelność. Egzekucja z takiego składnika majątku prowadzona jest na bowiem podstawie przepisów o egzekucji z wierzytelności, co bezpośrednio wynika z brzmienia art. 897 § 1 k.p.c., a nie w trybie egzekucji z innych praw majątkowych niebędących wierzytelnościami (art. 909 i n. k.p.c.). Również w art. 1036 § 2 k.p.c. prawodawca

posłużył się pojęciem wierzytelności hipotecznej w znaczeniu, które może być odnoszone do relacji, jaka łączy podmioty wyłącznie w ramach stosunku hipoteki.

Właściwe postępowanie upadłościowe, w tym poprzedzające je postępowanie w przedmiocie ogłoszenia upadłości, stanowią jeden z przewidzianych w systemie prawnym trybów przymusowego dochodzenia roszczeń przez wierzycieli (por. art. 1 ust. 1 pkt 1 lit. a p.u.n.). Postępowanie to konkuruje w tym zakresie z sądowym postępowaniem rozpoznawczym i egzekucyjnym oraz z postępowaniem egzekucyjnym w administracji. Wierzyciel hipoteczny niebędący wierzycielem osobistym dłużnika po spełnieniu przesłanek określonych przez prawo może poszukiwać ochrony w każdym z tych postępowań. Do odmiennego wniosku nie powinna prowadzić treść art. 75 u.k.w.h., zgodnie z którym zaspokojenie wierzyciela hipotecznego z nieruchomości następuje według przepisów o sądowym postępowaniu egzekucyjnym, chyba że z nieruchomości dłużnika jest prowadzona egzekucja przez administracyjny organ egzekucyjny. Redakcję tego przepisu trzeba bowiem odnosić do poprzednio obowiązującego stanu prawnego, w którym wierzyciel hipoteczny nie mógł uzyskać zaspokojenia w postępowaniu upadłościowym, ponieważ przedmioty obciążone hipoteką podlegały w związku z ogłoszeniem upadłości sprzedaży co do zasady w trybie egzekucji sądowej (por. art. 118 § 1 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r.- Prawo upadłościowe jedn. tekst: Dz. U. z 1991 r., Nr 118, poz. 512 ze zm. dalej jako pr. up.).

Należy przyjąć, że wierzyciel hipoteczny niebędący wierzycielem osobistym – tak jak każdy inny wierzyciel – ma co do zasady możliwość wyboru postępowania upadłościowego albo postępowania egzekucyjnego jako właściwej drogi zaspokojenia swych roszczeń. W tym zakresie wierzyciel korzysta bowiem, w granicach określonych przez prawo, z przysługującej mu autonomii woli. Wskazuje na to pośrednio także prawodawca, który w art. 236 ust. 3 przewidział, że wierzytelność zabezpieczona hipoteką na rzeczach wchodzących w skład masy upadłości, jeżeli upadły nie jest dłużnikiem osobistym, podlega uwzględnieniu na liście wierzytelności w sytuacji, gdy wierzyciel chce w postępowaniu upadłościowym dochodzić swoich roszczeń z przedmiotu zabezpieczenia.

Różne względy mogą decydować o wyborze postępowania upadłościowego zamiast egzekucji sądowej jako drogi przymusowego zaspokojenia roszczenia, które przysługuje wierzycielowi hipotecznemu niebędącemu wierzycielem osobistym. Można wskazać, że wszczęcie egzekucji sądowej jest dopuszczalne wyłącznie wówczas, gdy wierzyciel dysponuje tytułem wykonawczym. Wierzyciel uzyska natomiast taki tytuł dopiero w sytuacji, gdy jego wierzytelność stanie się wymagalna. Brak wymagalności roszczenia stanowi bowiem przeszkodę do zasądzenia należności w sądowym postępowaniu rozpoznawczym (por. art. 316 § 1 k.p.c.) albo nadania klauzuli wykonalności na tytuł pozasądowy (por. art. 786 § 1 k.p.c.). Tymczasem postępowanie upadłościowe może zainicjować wierzyciel, który jedynie uprawdopodobni swą wierzytelność (art. 24 p.u.n.), przy czym uprawnienie to przysługuje także wierzycielowi, którego wierzytelność nie jest jeszcze wymagalna. Stan wymagalności zobowiązań pieniężnych upadłego, których termin płatności świadczenia jeszcze nie nastąpił, powstaje natomiast z mocy prawa z dniem ogłoszenia upadłości obejmującej likwidację majątku (art. 91 p.u.n.). Poza tym wszczęcie egzekucji z przedmiotu obciążonego hipoteką nie daje wierzycielowi hipotecznemu gwarancji ukończenia tego postępowania, ponieważ czynności podejmowane w tym zakresie mogą zostać storpedowane w razie późniejszego ogłoszenia likwidacyjnej upadłości dłużnika. W takiej sytuacji postępowanie egzekucyjne dotyczące wierzytelności podlegającej zgłoszeniu do masy upadłości umarza się bowiem z mocy prawa po uprawomocnieniu się postanowienia o ogłoszeniu upadłości (art. 146 ust. 1 p.u.n.). Z przedstawionych uwag wynika zatem, że to od okoliczności konkretnego przypadku zależy, która z dróg przymusowej realizacji uprawnień wierzyciela hipotecznego ostatecznie okaże się dla niego bardziej korzystna, w szczególności zapewni szybkie i sprawne uzyskanie zaspokojenia.

Trzeba kolejny raz podkreślić, że przy ocenie tej kwestii nie można natomiast kierować się poglądami wyrażanymi pod rządami przepisów dawnego prawa upadłościowego (w ich pierwotnym brzmieniu). W świetle tych przepisów obowiązywały bowiem zupełnie inne reguły zaspokajania wierzycieli hipotecznych. Zgodnie z art. 118 § 1 pr. up. nieruchomości podlegała wówczas sprzedaży co do zasady przez licytację publiczną według przepisów kodeksu postępowania

cywilnego o egzekucji. W postępowaniu egzekucyjnym mającym na celu taką sprzedaż prawa wierzyciela hipotecznego niebędącego wierzycielem osobistym zabezpieczał art. 799 § 1 d.k.p.c. (obecnie art. 1036 § 1 pkt 3 k.p.c.), który zapewniał temu podmiotowi obligatoryjny udział w planie podziału sumy uzyskanej ze sprzedaży, mimo że nie był on uczestnikiem postępowania upadłościowego. Z kolei sprzedaż nieruchomości w postępowaniu upadłościowym z wolnej ręki, dokonywana ówczasie za zezwoleniem rady wierzycieli (art. 118 § 1 pr. up.), nie mogła naruszać praw osób trzecich zabezpieczonych na nieruchomości (por. art. 120 § 2 pr. up.), co oznaczało, że prawa te pozostawały w mocy i obciążały nabywcę.

Inna jest natomiast sytuacja wierzyciela hipotecznego w postępowaniu upadłościowym w obecnym stanie prawnym. Rzeczy, wierzytelności i prawa obciążone hipoteką wchodzi do masy upadłości i podlegają likwidacji w ramach postępowania upadłościowego, a jedynie sumy uzyskane z tego tytułu nie zasilają ogólnych funduszy masy upadłości (art. 335 p.u.n.), lecz przeznacza się je w pierwszej kolejności w oddzielnym planie podziału na zaspokojenie przede wszystkim wierzycieli, których wierzytelności były zabezpieczone tym prawem (por. art. 336 ust. 1 art. 345–346 i art. 348 p.u.n.). W ten sposób prawodawca zrealizował koncepcję tzw. prawa odrębności, z którego korzystają w postępowaniu upadłościowym wierzytelności zabezpieczone hipoteką względem innych należności zaspakajanych w tym postępowaniu.

Z tych wszystkich względów za uzasadnione należy uznać stanowisko, zgodnie z którym wierzyciel hipoteczny niebędący wierzycielem osobistym jest uprawniony do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości (art. 20 ust. 1 p.u.n.).

Z tego względu Sąd Najwyższy orzekł jak w uchwale.